

International
Center for Science
and Social
Transformation

COLLECTIVE MONOGRAPH

INNOVATIONS IN SCIENCE AND
EDUCATION: FROM THEORETICAL
FOUNDATIONS TO PRACTICAL IMPACT

www.isst.co.ua

The collective monograph is a scientific and practical publication containing scientific articles by Doctors and Candidates of Sciences, Doctors of Philosophy and Arts, postgraduate students, applicants for higher (professional pre-higher) education, student researchers and practical worker from European and other countries. The articles contain research that reflects current processes and trends in the development of world science.

Recommended for printing and publication on the Internet
(Decision № 21-2026/1)
www.isst.co.ua

Published by Staten House
www.statenhouse.com

©Text Copyright 2026 by the International Center for Science and Social Transformation (isst.co.ua) and authors.

©Cover art: International Center for Science and Social Transformation (isst.co.ua).

©All rights reserved. Printed in the United States of America. No part of this publication may be reproduced, distributed, or transmitted, in any form or by any means, or stored in a data base or retrieval system, without the prior written permission of the publisher. When using and borrowing materials, reference to the publication is required.

Reviewers: Olena ARSHA, Maksym KAISTRO

The texts of scientific materials are published in the author's version with minor corrections (without changing the meaning). The authors and their supervisors are responsible for the accuracy of the information provided.

UDC 001.1

ISBN – 979-8-90514-375-5

The materials are approved by the scientific and metrological base:

ISBN 979-8-90514-375-5

9 798905 143755

ФІЛОСОФСЬКІ НАУКИ

Кравченко Петро Анатолійович

Доктор філософських наук, професор

Полтавський національний педагогічний університет імені

В.Г. Короленка

Блоха Ярослав Євгенійович

Кандидат філософських наук, доцент

Національний університет «Полтавська політехніка імені

Юрія Кондратюка»

**ІНФОРМАЦІЙНА ВІЙНА ЯК МЕХАНІЗМ КОНСТРУЮВАННЯ
СОЦІАЛЬНОЇ РЕАЛЬНОСТІ В ЦИФРОВУ ЕПОХУ**

Воєнні дії, які з 2014 року відбуваються в Україні, з особливою гостротою актуалізують суспільно-політичні перетворення, пов'язані з доленосними питаннями майбутнього українського народу й нації, їх державотворчими процесами. У таких умовах класична соціально-філософська проблематика виходить на перший план, оскільки дає змогу всебічно осмислити громадську діяльність людини, її потенціал, внутрішні та зовнішні сили, оцінити значущість особистості як культурно-творчої істоти. Інформаційна війна є принципово новою формою агресії, яка, проте, спрямована на дуже давній об'єкт впливу – свідомість людини й суспільства. Руйнування старого та створення нового неможливе без людини як носія цінностей, неповторної й унікальної особистості. Саме тому боротьба за людську свідомість є найважливішою ареною сучасного протистояння.

Перед людиною об'єктивно постає надскладне завдання розібратися у тому, що є справжнім, а що сфабрикованим у сучасному інформаційному просторі. Вона розуміє, що живе у певній країні, розуміє, що це її країна, спостерігаючи те, що відбувається навколо як явище. Але ж за явищем прихована

сутність, яку ми не завжди можемо пізнати – надто якщо цю сутність навмисно викривляють. Саме тому у вирішенні даної проблеми необхідно передусім звернутися до з'ясування сутності самого поняття «інформаційна війна».

Інформаційна війна – це цілеспрямовані дії, що здійснюються для досягнення інформаційної переваги шляхом завдання шкоди інформації, інформаційним процесам та інформаційним системам супротивника при одночасному захисті власної інформації, інформаційних процесів й інформаційних систем¹. У соціально-філософському вимірі інформаційна війна постає передусім як війна за свідомість – за те, яким чином людина сприймає, інтерпретує й перетворює навколишню дійсність. Це є, по суті, боротьба за право визначати, що є реальним, а що хибним, що є цінним, а що підлягає відкиданню.

Поняття «інформаційна війна» у контексті соціальних комунікацій включає в себе не тільки цілеспрямований вплив на інформаційні системи, але й боротьбу за те, як ми інтерпретуємо суспільного дискурсу, за панування певних наративів у публічному просторі². Це дуже важливе розширення самого поняття: інформаційна війна відбувається не лише на рівні конкретних повідомлень та фактів, а й на рівні того, як люди сприймають світ – як вони розуміють причини і наслідки, формують образ «свого» й «чужого», оцінюють законність тих чи інших дій держави та суспільних груп.

Необхідно також зрозуміти, що інформаційна війна в цифрову епоху кардинально змінилася – тепер це вже не просто пропаганда, а щось набагато складніше й багат шарове, що впливає на психіку, мислення, використовує технології й змінює суспільство³. Якщо традиційна пропаганда діяла переважно через масові медіа й мала відносно лінійний характер поширення, то сучасна інформаційна агресія використовує алгоритми соцмереж, які самі по собі

¹ Шемчук В. В. Концептуальні підходи до розуміння інформаційної війни в сучасному світі. Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки. 2019. Т. 30(69), № 3. С. 29–35.

² Семен Н. Ф. Поняття «інформаційна війна» в контексті соціальних комунікацій. Держава та регіони: серія: соціальні комунікації. 2016. № 1. С. 22-25.

³ Давильян О. Г., Дзьобань О. П. Сучасна війна: трансформація сенсу в епоху інформаційних технологій. Інформація і право. 2022. № 4(43). С. 9-22.

роздмухують конфлікти, радикалізацію та емоційну збудженість аудиторії. Виходить, що інформаційна війна сьогодні – це вже не просто інструмент геополітичного протистояння – вона по суті формує реальність, в якій ми живемо.

Таким чином, суттєвим елементом сучасної інформаційної агресії є те, що людина – громадянин, особистість – перетворюється на об'єкт маніпуляції, нерідко не усвідомлюючи цього. Більше того: людина може щиро вважати себе незалежним мислячим суб'єктом, тоді як її уявлення про дійсність вже є значною мірою сконструйованими ззовні. Власне, у цьому й полягає найбільша небезпека сучасної інформаційної війни – вона руйнує не просто конкретні факти, а сам механізм розрізнення правди та брехні.

Зокрема, практика ведення інформаційної війни в онлайн-просторі передбачає координовані зусилля з управління мережевими нарративами, використання ботів та тролів, штучне підсилення одних меседжів й придушення інших⁴. Таким чином, цифровий простір перетворюється на поле бою, де конструюються альтернативні версії реальності. Людина, занурена у потік алгоритмічно відфільтрованого контенту, опиняється у так званій «інформаційній бульбашці» – замкненому просторі, де переважають думки та факти, що підтверджують її вже наявні переконання та посилюють емоційні реакції.

Особливу роль у цьому процесі відіграють соціальні мережі. З одного боку, вони стали потужним інструментом горизонтальної самоорганізації громадян й поширення достовірної інформації. З іншого боку, саме вони перетворилися на найефективніший вектор поширення фейків та дезінформаційних нарративів. Так, фейки, чутки та плітки як засоби суспільної дезінформації перетворилися на системний інструмент, який послаблює безпекову компоненту управління

⁴ Петренко С., Назаренко Н. Практичні аспекти ведення інформаційної війни в онлайн-просторі. Інформаційні технології та суспільство. 2024. № 1(12). С. 83–87.

державою й руйнує довіру громадян до інститутів влади⁵. При цьому спростування фейку потребує незрівнянно більше зусиль, аніж його первісне поширення: дослідження у галузі когнітивної психології переконливо свідчать, що перше враження від брехні залишає більш стійкий слід у свідомості, ніж наступне спростування.

Окрім того, цифрове середовище створює умови для явища, яке дослідники позначають як «постправа» – ситуацію, в якій емоційний вплив повідомлення виявляється важливішим за його фактичну достовірність. Відповідно, суб'єкти інформаційної агресії свідомо конструюють меседжі, розраховані передусім на емоційну реакцію аудиторії, а не на раціональне осмислення. Це є принципово новим викликом для правосвідомості громадян та демократичних інститутів, адже традиційні механізми верифікації інформації втрачають свою ефективність в умовах постійного і надмірного інформаційного навантаження.

Розуміння механізмів, за допомогою яких інформаційна війна конструює соціальну реальність, є ключовим для розроблення ефективних засобів протидії. Серед таких механізмів варто виокремити декілька провідних.

По-перше, це технології сугестії – навіювання. Сугестія в умовах інформаційної війни здійснюється через систематичне повторення певних меседжів, емоційне навантаження повідомлень та апеляцію до несвідомих страхів і упереджень цільової аудиторії⁶. При цьому сугестивний вплив є тим ефективнішим, чим вищий рівень психологічної напруги й невизначеності переживає суспільство – саме у такі моменти критичне мислення слабшає, а схильність до некритичного сприйняття інформації зростає.

⁵ Андрушків Б., Вівчар О., Кирич Н., Погайдак О. Фейки, чутки та плітки як засіб суспільної дезінформації і послаблення безпекової компоненти управління державою. *Review of transport economics and management*. 2019. Вип. 1(17). С. 21–34.

⁶ Акульшин О., Заруба О., Кудінов С., Компанцева Л., Слухай Н., Снитко О. Гібридна війна: технології сугестії та контрсугестії: монографія. Київ: НА СБ України, 2018. 235 с.

По-друге, це цілеспрямоване використання фейків, пліток та чуток. Ці явища у цифрову епоху набули небаченого раніше масштабу й системності⁷. Фейк відрізняється від звичайної помилки тим, що він конструюється свідомо і цілеспрямовано, містить у собі елементи достовірності (реальні імена, дати, місця подій), що ускладнює його ідентифікацію як хибного. Чутки та плітки, у свою чергу, є ефективним засобом поширення деструктивних наративів у тих середовищах, де довіра до офіційних джерел інформації є низькою. Усі ці явища разом утворюють потужну систему дезінформаційного впливу, що підриває здатність суспільства формувати адекватний образ дійсності.

По-третє, це консцієнтальний вплив – руйнування самої здатності суспільства мислити критично й самостійно. Консцієнтальна зброя спрямована не просто на дезінформування, а на деструкцію самого механізму формування суспільної свідомості – на підрив здатності людини до адекватної оцінки дійсності⁸. Це є, мабуть, найбільш небезпечним виміром інформаційної війни, адже суспільство, позбавлене критичного мислення та здатності до самостійного судження, стає беззахисним перед будь-якими маніпуляціями. Консцієнтальний вплив здійснюється через систематичну дискредитацію авторитетних джерел інформації, формування культури «постправди» та заміну раціонального дискурсу емоційним.

По-четверте, це наративне конструювання – формування стійких образів та інтерпретаційних схем, через призму яких аудиторія сприймає всю подальшу інформацію. Інформаційна агресія здійснюється не через окремі фейки, а через системну побудову цілісних наративних конструкцій, які мають власну внутрішню логіку й відтворюються навіть при спростуванні конкретних фактів⁹.

⁷ Андрушків Б., Вівчар О., Кирич Н., Погайдак О. Фейки, чутки та плітки як засіб суспільної дезінформації і послаблення безпекової компоненти управління державою. *Review of transport economics and management*. 2019. Вип. 1(17). С. 21–34.

⁸ Бондаренко О., Гречко С. Консцієнтальний вимір гібридної війни проти України: складові, інструментарій, ефективна протидія. *Стратегічні комунікації в умовах гібридної війни: погляд від волонтера до науковця: монографія*. Київ: НА СБ України, 2018. С. 332-353.

⁹ Худолій О.А. Інформаційна війна 2014-2022 рр. : монографія. Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2022. 208 с.

Наратив діє як фільтр: якщо людина прийняла певну наративну рамку, вона схильна інтерпретувати всю нову інформацію відповідно до цієї рамки, відкидаючи або спотворюючи відомості, що їй суперечать. Саме тому наративне конструювання є одним з найпотужніших і найстійкіших інструментів інформаційної агресії.

По-п'яте, це цілеспрямована координована діяльність в онлайн-просторі. Практика ведення інформаційної війни в онлайн-просторі передбачає координовані зусилля з управління мережевими наративами, використання ботів та тролів, штучне підсилення одних меседжів і придушення інших¹⁰. Таким чином, цифровий простір перетворюється на поле бою, де конструюються альтернативні версії реальності, а людина опиняється у «бульбашці» штучно підібраного контенту. При цьому вказані механізми не діють ізольовано – вони утворюють єдину систему, де сутестія підкріплює наративи, фейки наповнюють наративи «фактичним» змістом, а консцієнтальний вплив руйнує здатність до їх критичного осмислення.

Особливого значення ця проблематика набуває в контексті російсько-українського протистояння. Інформаційна агресія Росії проти України є системною й довготривалою, вона передує та супроводжує збройну агресію, формуючи підґрунтя для виправдання збройного насильства у свідомості як власного населення, так і міжнародної спільноти¹¹.

Аналізуючи основні наративи інформаційної війни 2014–2022 рр. констатуємо, що вони були спрямовані на руйнування національної ідентичності українців, делегітимізацію української державності та формування образу України як «несправжньої» держави¹². Ці наративи активно тиражувалися через соціальні мережі, псевдонаукові публікації й проросійські медіа, що діяли безпосередньо на теренах України. Наративне конструювання охоплювало

¹⁰ Петренко С., Назаренко Н. Практичні аспекти ведення інформаційної війни в онлайн-просторі. Інформаційні технології та суспільство. 2024. № 1(12). С. 83–87.

¹¹ Ларіончева Н. Сучасні інформаційні війни: на прикладі російсько-українського протистояння. Політик. Теорія та історія політичної науки. 2024. Вип. 1. С. 14–21.

¹² Худолій О.А. Інформаційна війна 2014-2022 рр. : монографія. Острого : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2022. 208 с.

одночасно кілька рівнів: від заперечення самого факту існування окремої української нації та мови до конкретних фейків про «злочини» українських силових структур, від спотворення історичної пам'яті до цілеспрямованого нагнітання страхів і соціального розбрату.

Особливу роль у даному процесі відігравали так звані внутрішні агенти впливу – медіа, публічні особи й суспільні групи, які свідомо чи несвідомо ретранслявали ворожі наративи всередині українського суспільства. Незнання людьми механізмів інформаційного маніпулювання звичайно використовують ті, хто прагне підпорядкувати суспільну свідомість власним інтересам. Набагато гіршим є, коли цим незнанням послуговуються ті, хто обіймає відповідальні посади й повинен захищати інтереси держави та її громадян.

Окрім того, досить потужним наслідком інформаційної агресії є формування у значної частини населення патерналістської психології та споживацьких установок стосовно власних прав. Переважна більшість тих громадян, на яких ефективно спрацювала дезінформація, переконані, що демократичні механізми захисту суб'єктивних прав є непотрібними – що держава краще за всіх потурбується про благо кожного. Такі погляди негативно впливають на авторитет права взагалі, стан розвитку правосвідомості громадян зокрема. Право до цього часу поки що не зайняло належного місця у правосвідомості певної частини населення у мотивації їх життєвої поведінки – і це є прямим досягненням інформаційної агресії, що потребує системної й послідовної відповіді з боку держави та громадянського суспільства.

Боротьба з інформаційною агресією неможлива без формування зрілої громадянської свідомості та розвиненої правової культури особистості. Держава є необхідним інструментом упорядкування суспільних відносин, покликана координувати і узгоджувати інтереси різних соціальних груп і політичних сил, підводячи правову основу під складну систему зв'язків та відносин у суспільстві. Але держава не завжди піклується про духовне й інформаційне формування особистості, недостатньо допомагає їй у цьому. Тому у вирішенні даної проблеми необхідно дотримуватись розумного балансу державних та

громадянських способів регулювання суспільних відносин. Маємо враховувати, що розвиненого громадянського суспільства ще немає, а поки що йде процес його становлення. І, навіть, саме розвинене громадянське суспільство не володіє достатніми механізмами саморегуляції, які б зробили доцільною граничну «мінімізацію» державного управління у сфері інформаційної безпеки. Держава є необхідним суб'єктом захисту інформаційного простору, але без активної участі самих громадян цей захист залишатиметься неефективним.

Ефективна контрсугестія – протидія маніпулятивним технологіям – передбачає не лише спростування конкретних фейків, а формування у громадян стійкого критичного мислення, медіаграмотності та здатності самостійно верифікувати інформацію¹³. Такий підхід є принципово правильним: боротьба виключно на рівні спростування окремих фейків приречена на поразку, адже потік дезінформації завжди є ширшим і швидшим за можливості офіційних спростувань. Натомість формування у людини здатності самостійно ідентифікувати маніпулятивні прийоми є значно ефективнішою стратегією довгострокового захисту суспільної свідомості.

Варто підкреслити, що розуміння правової та інформаційної культури особистості не можна зводити тільки до її духовних і психічних станів. До неї слід включити зразки правової поведінки та інші компоненти. Зокрема до структури правової культури особистості входять: правові позиції, тобто установки, впевненості, мотиви, інтереси; здатність до критичного осмислення інформаційних потоків; медіаграмотність та навички верифікації джерел; саморегламентация і здатність до саморегуляції у споживанні інформації. Правова та медіакультура пронизана моральними основами, вона підкріплюється нормами моралі, взаємодіє з ними. У свою чергу правова культура сприяє формуванню у громадян почуття поваги не тільки до закону, права, але і до норм моралі, традицій та до інформаційної відповідальності.

¹³ Акульшин О., Заруба О., Кудінов С., Компанцева Л., Слухай Н., Снитко О. Гібридна війна: технології сугестії та контрсугестії: монографія. Київ: НА СБ України, 2018. 235 с.

Вирішальне значення в питанні ефективної протидії консцієнтальній складовій гібридної війни мають системні заходи: розвиток медіаграмотності, підтримка незалежних медіа, формування суспільної стійкості через зміцнення національної ідентичності та демократичних цінностей¹⁴. Цей підхід є принципово вірним, адже розглядає протидію інформаційній агресії не як суто технічну проблему боротьби з фейками, а як комплексне завдання зміцнення здоров'я демократичного суспільства. Саме у цьому плані державні органи, та й усі ми повинні зрозуміти яке величезне значення має медіаосвіта для побудови такого суспільства.

Кримінологічні та соціологічні дослідження свідчать про те, що для повноцінного захисту від інформаційних маніпуляцій самих лише знань та розуміння їх механізмів недостатньо. Самі по собі знання й розуміння механізмів інформаційних маніпуляцій не притримують від їх некритичного сприйняття. Потрібна повага до істини, визнання обов'язковості критичного ставлення до будь-якої інформації – особливо тієї, що апелює до емоцій та страхів. Це один з найважливіших елементів медіакультури особистості в цифрову епоху. Медіакультура передбачає звичку перевіряти інформацію, звертатись до першоджерел, утримуватись від поширення неперифікованого контенту.

Саме тому на сучасному етапі розвитку українського суспільства необхідно демократичними механізмами обмежити деструктивний дезінформаційний вплив, який негативно позначається на всіх сферах суспільного буття. Неправомірне маніпулювання інформаційним простором ускладнює становлення ключових демократичних інститутів – свободи слова та права на достовірну інформацію. Без цих інститутів неможливе існування громадянського суспільства як самостійної, автономної реальності, відмінної від держави.

¹⁴ Бондаренко О., Гречко С. Консцієнтальний вимір гібридної війни проти України: складові, інструментарій, ефективна протидія. Стратегічні комунікації в умовах гібридної війни: погляд від волонтера до науковця: монографія. Київ: НА СБ України, 2018. С. 332-353.

Таким чином, констатуємо, що інформаційна війна як соціально-філософське явище є не лише технологічним, а й глибоко ціннісним феноменом: у її розумінні входить не тільки знання конкретних технологій маніпуляцій, а й глибоке усвідомлення того, які саме цінності вона руйнує – людську гідність, правосвідомість, здатність до критичного мислення, довіру до демократичних інститутів. Це також і рівень інформованості про права, свободи та обов'язки людини перед іншими людьми та суспільством, що стає першою лінією оборони від маніпуляцій. Правовий суб'єкт у сучасному цифровому суспільстві – це людина, яка не лише знає свої юридичні права, а й розуміє механізми інформаційного маніпулювання та здатна свідомо захищати власну правосвідомість від деструктивних впливів. Особливу роль у розвитку цієї здатності покликана відіграти освіта – зокрема, медіаосвіта та правове виховання, що є необхідними умовами формування вільних та відповідальних громадян.

Інформаційна незалежність та медіаграмотність, які здобуває Україна у процесі переходу до демократії та реалізації свого суверенного вибору, потребують і відповідного виховання громадянина нової держави – людини, яка добре знає основи інформаційної культури й вміє захистити власну свідомість від зовнішніх деструктивних впливів. Тим більше, що в сучасних умовах спостерігається небачене раніше масштабування дезінформаційних загроз, пов'язане з розвитком технологій штучного інтелекту, поширенням синтетичного медіаконтенту та поглибленням залежності суспільного дискурсу від алгоритмічних платформ, що зумовлює активізацію правовиховної та медіаосвітньої роботи серед усіх верств населення, зокрема молоді й студентства.

Правовий та інформаційний прогрес, до якого прагне Україна, здійснюючи всеохоплюючу правову й інформаційну реформи, може бути реальністю лише за умови одночасного формування зрілої правосвідомості та медіакультури громадян і розбудови громадянського суспільства, здатного успішно протистояти будь-яким формам маніпулятивного впливу. Розбудова такого

суспільства в Україні й є метою сучасного вітчизняного державотворчого процесу, а усвідомлення ціннісних засад захисту власної свідомості від інформаційних маніпуляцій – метою сучасної філософської та правової освіти.